

- систематизовані ігрові вправи;
- картотека антонімів відповідно до лексичних тем;
- «Словничок антонімів».

Результати багатьох досліджень дитячого мовлення показують, що проведення даної роботи дозволяє якісно збагатити й активізувати словниковий запас дітей дошкільного віку, удосконалювати мовленнєве спілкування один з одним, можливість краще висловлювати свої думки, доволіно й усвідомлено користуватися монологічною та діалогічною формами мовлення в різних видах діяльності.

Використовуючи різноманітні вправи із засвоєння антонімів у дітей, формується їх розуміння, вміння упізнавати антоніми з низки слів, використовувати у словосполученнях і реченнях [5].

Багатство і різноманітність слів-антонімів в українській мові створюють необмежені виражальні можливості і в той же час зобов'язують нас серйозно і вдумливо ставитися до використання цих контрастних слів у власному мовленні.

Висновки. На нашу думку, в спеціальній літературі недостатньо висвітлено питання щодо формування антонімичного словника старших дошкільників із ЗНМ в процесі корекційно-логопедичної роботи. Для збагачення словника дітей старшого дошкільного віку антонімами потрібно використовувати різноманітні вправи, завдання, дидактичний матеріал, настільно-друковані ігри, жанри народної творчості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Волкова Г. А. Методика психолого-логопедического обследования детей с нарушениями речи. Вопросы дифференциальной диагностики / Г. А. Волкова : С - П: «Детство - Пресс», 2003.
2. Горай І. В. Формування лексико-граматичної сторони мовлення у дітей із ЗНМ / І. В. Горай // Реабілітаційна педагогіка: Теорія і практика. Полтава. – 2009. ПДПУ. – С. 50.
3. Дубова Н. В. Об особенностях навыков общения дошкольников с ОНР // Н. В. Дубова. Логопед в детском саду. : 2006. – №3. – С.36-38.
4. Лалаева Р. И. Коррекция общего недоразвития речи у дошкольников (формирование лексики и грамматического строя) / Р. И. Лалаева, Н. В. Серебрякова. – СПб. : СОЮЗ, 1999. – 160 с.

5. Ткаченко Т. А. Учим говорить правильно. Система коррекции общего недоразвития речи у детей 6 лет. Пособие для воспитателей, логопедов и родителей. / Т. А. Ткаченко. – М. : Гном и Д, 2002.
6. Филочева Т. Б. Дети с общим недоразвитием речи. Воспитание и обучение. / Т. Б. Филочева, Т. В. Туманова. – М., 2000.

УДК 376.1-056.264:372.461]:796.012-053.4

О. О. Козацька

вчитель-логопед ДНЗ № 39 «Теремок»

ВПЛИВ РОЗВИТКУ ДРІБНОЇ МОТОРИКИ НА МОВЛЕННЯ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНИГО ВІКУ

У статті розкриваються основні результати дослідження впливу розвитку дрібної моторики на мовлення дитини. Наведено напрями розвитку дрібної моторики з метою поліпшення мовлення.

В статье описано основные результаты исследования влияния развития мелкой моторики на речь ребенка. Приведены направления развития мелкой моторики с целью улучшения речи.

The article describes the main results of research of influence of development of a small motility to the child's speech. Includes the areas of development of small motility to improve speech.

Ключові слова: дрібна моторика, мовлення, масаж, самомасаж, пальчикові ігри.

Ключевые слова: мелкая моторика, речь, массаж, самомассаж, пальцевые игры.

Key words: small motility, speech, massage, self-massage, finger play.

Постановка проблеми. Пріоритетність сфери індивідуального розвитку – звернення до особистості, її можливостей, творчого потенціалу і пізнавальної активності, – є головним аспектом гуманізації освіти. Специфікою особистісно-розвивальних технологій стає не стільки викладання, як передача знань, умінь та навичок, скільки розвиток творчої індивідуальності та інтелектуальної свободи. У зв'язку з цим, мовленнєві здібності, як один з основних показників культурного розвитку особистості, в значній мірі визначають в цілому

успішність процесу морального збагачення всіх учасників освітнього простору [5]. Актуальність дослідження зумовлено соціальною потребою розвитку мовлення дітей як важливого компонента становлення особистості [6].

Одночасно, сьогодні до вступу в школу дитина повинна володіти не тільки достатньо високим рівнем уваги, уваги, пам'яті, мислення, мовлення, а і добре розвинутою дрібною моторикою пальців рук, адже рівень розвитку рухів дитини визначає рівень її фізичного та психічного розвитку. Якщо у дитини висока рухова активність, то вона краще розвивається.

Наслідком слабого розвитку загальної моторики, і, зокрема, руки, є загальна неготовність більшості сучасних дітей до письма або проблеми із мовленнєвим розвитком. З великою часткою ймовірності можна стверджувати: якщо з мовленням не все гаразд, це, напевно, проблеми з моторикою. Тому, починаючи з раннього віку, розвитку загальної та дрібної моторики дитини необхідно приділяти особливу увагу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових досліджень свідчить про зростання за останнє десятиріччя інтересу вітчизняних та зарубіжних учених до питань формування мовленнєвої готовності дітей дошкільного віку, що забезпечує не лише соціальну адаптацію, але й виступає основним інструментом засвоєння шкільних знань. Про це свідчать праці Л. Артемової [1], А. Богуш [2], М. Вашуленко [3] та ін. Проблема навчання і розвитку дітей з порушенням мовлення знайшла широке відображення у вітчизняному корекційно-педагогічному досвіді, зокрема, у працях О. Власової [4], О. Зеркалій [4], О. Яловської [8]. Разом з тим, диференційований підхід у навчанні та розвитку дітей з порушенням мовлення залишається предметом дискусій фахівців.

Мета статті. Метою статті є дослідження особливостей впливу розвитку дрібної моторики на мовлення дитини.

Виклад основного матеріалу дослідження. За означенням, дрібною моторикою є сукупність скоординованих дій м'язової, кісткової і нервової систем людини, часто в поєднанні із зоровою системою, у виконанні дрібних, точних рухів кистями і пальцями рук і ніг [7].

Щодо рівнів розвитку дрібної моторики зазначимо наступне [9]. При високому рівні дрібна моторика розвинена достатньо, пальці згинаються і розгинаються легко, вільно, роблять довільні й обертові рухи. Діти правильно тримають олівець, добре володіють ним, регулюють силу натиску. Запропоновані графічні завдання виконують самостійно, технічно точно і правильно. При середньому рівні дрібна моторика розвинена недостатньо. Під час виконання графічних вправ спостерігається занадто сильний (частіше) або слабкий (рідше) натиск, переривчастість ліній, нестабільність графічних форм. Припускаються помилки, помічають свої неточності, намагаються їх виправити, мають потребу в додаткових вказівках дорослого. Низький рівень характеризується тим, що дрібна моторика розвинена погано, відстає від вікової норми. Рухи пальців неспритні, слабо диференційовані, під час згинання одного решта пальців виконує аналогічну дію. Спостерігається неповна амплітуда рухів і швидка стомлюваність. Помітний не відповідний до роботи м'язовий тонус (м'явий або підвищений). Діти не можуть правильно тримати олівець трьома пальцями й управляти ним. Виконати завдання не вдається, рука рухається «не туди», діти відмовляються від їх виконання, пасивно очікують на допомогу. [4]

Як же рука вивчає, обстежує предмети? У спеціальній літературі прийнято виділяти п'ять основних рухів 1) легкий дотик; 2) постукування; 3) узяття в руки; 4) натискання; 5) обмацування. Дії обмацування, розглядання, вислуховування називають перцептивними.

1. Дотик дорослі використовують частіше, поступово привчаючи до цього і дітей. Люди торкаються, коли хочуть переконатися у наявності предмета, дізнатися, який він: гарячий, холодний, теплий; вологий чи сухий тощо.

2. Постукування (удари одним чи кількома пальцями) дають змогу дорослим одержати інформацію про властивості матеріалів. Наприклад, якщо постукати по склі, порцеляні, кристалю, дереву, металу, пластмасі чи картону, то за характерними звуками можна розпізнати матеріал навіть із закритими очима. Дітей вчать постукувати пальцями під час гри на музичних інструментах – постукувати

музичними молоточками, паличками по металофону.

3. Узяття в руки починає формуватися з хапання. Коли дитина навчиться не хапати, а брати в руки, то відкриває чимало цікавих властивостей предметів: вагу, особливості поверхні, форми тощо.

4. Натискання дає змогу визначити: м'який чи твердий предмет, з якого матеріалу зроблений. Малята отримують задоволення, якщо натискування викликає ще і звучання. За принципом добування звуку шляхом натискання влаштовані різноманітні дитячі іграшки: пищики, клавішні інструменти. Сила натискання визначає характер звуку – це діти встановлюють дослідним шляхом.

5. Обмацування (охоплення, потиранням, коловими і мнучими рухами). Дрібні, сипучі речовини (наприклад, зерно, крупу, сіль) вчать обмацувати дотиком долоні чи двома пальцями. Великим, вказівним і середнім пальцями вчать обмацувати деталі мозаїки, гудзики, скріпки, гайки, монети. Великі предмети (іграшки, плоди тощо) діти захоплюють усіма п'ятьма пальцями. Якщо предмет не вміщається в руці, то переходять до обмацування – дотику двома руками, однією рукою його тримають, фіксують, а другою (ведучою) – досліджують.

Обмацування потиранням «до себе» дає змогу визначити властивості поверхні. Штрихові та дугові рухи кінчиками пальців з високою точністю розпізнають не лише гладкість-шорсткість, а й сорт матеріалу, наприклад, на дотик можна визначити, який папір: газетний, пергаментний чи промокальний.

Обмацування може супроводжуватися звуками, наприклад, папір хрустить, якщо сухий.

Таким чином, рука пізнає, а мозок фіксує відчуття і сприймання, поєднуючи їх із зоровими, слуховими і дотиковими у складні інтегративні образи й уявлення.

Далі з'ясуємо можливі напрями розвитку дрібної моторики.

Так, доведено, що тренування пальців рук (масаж кисті руки) на два із половиною місяці пришвидшує процес дозрівання мовлення [4].

Доцільно використовувати ігровий самомасаж кистей рук, що є ефективним і універсальним засобом реабілітації дрібних рухів у дітей-інвалідів та

розвивальним і оздоровлювальним засобом для дітей, які розвиваються нормально. Важливим є застосування масажних прийомів у формі ігрових процедур, які супроводжуються художнім словом у виконанні самої дитини. Веселий спектакль, який юний актор розіграє за допомогою рук на імпровізованій сцені на пальцях, долонях, тильних і ліктювих поверхнях кистей рук, триває іноді кілька секунд, а текст п'єси вкладається у маленький чотиривірш. Але для того, щоб його зіграти, необхідно в своїй уяві створити яскравий образ: зміст масажного прийому, тобто, механічний вплив на м'язи має чітко відповідати змістові вірша і динаміці розвитку сюжету.

Як відомо, масаж – це потужний біологічний стимулятор, що впливає на функції шкіри, рівень постачання організму киснем і поживними речовинами, на виведення продуктів розпаду, на скорочувальні властивості й працездатність м'язів кисті рук, яку масажують, а також еластичність судин і зв'язок.

Самомасаж кистей рук є, окрім того, засобом підвищення імунітету, оскільки на долонях розміщені нервові закінчення. Якщо їх діяльність активізується, то поліпшується функціональний стан внутрішніх органів. При цьому, в процесі самомасажу зміцнюються м'язи, суглоби і зв'язки не лише тієї руки, яку масажують, а й тієї, що робить масаж.

Самомасаж рук є одним із видів пасивної гімнастики. Масаж має загальнозміцнювальний вплив на м'язову систему, підвищує тонус, еластичність і скорочувальну здатність м'язів. Працездатність втомленого м'яза під впливом масажу відновлюється швидше, ніж у стані спокою. При систематичному проведенні масажу поліпшуються функції рецепторів, провідних шляхів, підсилюються рефлекторні зв'язки кори головного мозку з м'язами і судинами. Під впливом масажу в рецепторах шкіри і м'язах виникають імпульси, які, досягнувши кори головного мозку, здійснюють тонізувальний вплив на центральну нервову систему, внаслідок чого підвищується її регулювальна роль щодо всіх систем і органів. Існують такі прийоми самомасажу: погладження, розтирання, розминання, витискання, активні та пасивні рухи. Ефективним є використання масажерів для рук.

Пальчикові ігри дають можливість батькам і вихователям гратися з малюками, радувати їх, одночасно розвиваючи мовлення і дрібну моторику. Завдяки таким іграм дитина отримує різноманітні сенсорні враження, у неї розвиваються уважність і здатність зосереджуватися. Такі ігри формують добрі взаємини між дітьми, а також – між дорослим і дитиною.

Персонажі та образи пальчикових ігор, запропонованих О. Власовою – павук і метелик, коза і зайчик, дерево і птах, сонечко і дощик – подобаються малюкам із півтора-двох років, діти із задоволенням повторюють за дорослими тексти і рухи. Одні пальчикові ігри готують малюка до лічби, в інших – дитина повинна діяти за допомогою обох рук, що допомагає краще усвідомити поняття: «вище» і «нижче», «зверху» і «знизу», «праворуч» і «ліворуч» [4].

Ігри, у яких малюк ловить або гладить руку дорослого або іншої дитини, плескає його по руці або загинає пальці партнера по грі, є важливими для формування відчуття впевненості у дитини. Деякі ігри, у яких пальчики називаються по черзі або діють по черзі, нагадують маленькі казочки (наприклад: «Двоє товстих поросят», «Двоє рудих тарганів», «Краб») і виконати їх самостійно можуть діти 4-5 років, а меншим повинні допомагати дорослі.

Вимовляти тексти пальчикових ігор дорослий повинен якомога виразніше: то підвищуючи, то знижуючи голос, роблячи паузи, підкреслюючи окремі слова, а рухи виконувати синхронно з текстом або в паузах. Малюкам важко промовляти текст, їм достатньо того, що дорослий виконує рухи або виконувати рухи за його допомогою. Для деяких ігор можна надягати на пальчики паперові ковпачки або малювати на подушечках пальців очі та ротик.

Пальчикові ігри спонукають малюків до творчості й у тому випадку, коли дитина придумує до текстів свої, нехай навіть не дуже вдалі рухи, її слід хвалити і просити, по можливості, продемонструвати свої творчі досягнення, наприклад, татові або бабусі.

Найбільшу увагу дитини привертають пальчикові ігри зі співом. Синтез руху, мовлення та музика радує малюків і дозволяє проводити заняття найефективніше; можна проспівувати запропоновані тексти на будь-яку відповідну мелодію.

Дітей старшого дошкільного віку доцільно розвивати через творчість. У психології це називають арт-терапія. Для творчості можна використовувати все, що трапиться під рукою.

У процесі таких занять вирішуються завдання сенсорних еталонів форми, величини, кольору; розвиваються дотикові відчуття, дрібна моторика рук, естетичні смаки; виховується охайність; формується вміння доводити розпочату справу до кінця; удосконалюються комунікативні навички; формується вміння самостійно орієнтуватися у завданні (аналізувати об'єкт, умови роботи тощо), попередньо планувати хід роботи над виробом (встановлювати логічну послідовність виготовлення виробу, визначати прийоми роботи й інструменти), контролювати свою роботу (визначати правильність дій і результати, оцінювати якість готових виробів).

Висновки та перспективи подальших розробок. Таким чином, що більше дрібні рухи підвладні руці, то ліпше прогресує розвиток розумової та мовленнєвої діяльності. Рухи пальців і кисті рук дитини мають особливу розвивальну дію. Регулярні вправи з пальцями поліпшують пам'ять, розумові здібності дитини, усувають її емоційне напруження, поліпшують діяльність серцево-судинної і травної систем, розвивають координацію рухів, силу та спритність рук, підтримують життєвий тонус. Доведено: щоденний масаж кисті, пальчикові вправи і заняття з оволодіння мовою пришвидшують її розвиток на тричотири тижні вже в першому півріччі другого року життя. Розвиток дрібних рухів пальців рук передують появі артикуляції складів. Отже, рухова активність кисті збільшує запас слів, сприяє їх осмисленому використанню. Завдяки розвитку пальців у мозку формується проекція «схеми людського тіла», а мовленнєві реакції знаходяться у прямій залежності від тренуваності пальців. Зазвичай, комплекси пальчикової гімнастики використовують логопеди для усунення мовленнєвих вад у дітей. В подальшому, з відповідним обґрунтуванням, ці вправи можуть використовувати психолог, музичний керівник, інструктор із фізичного виховання, вихователь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови: Підручник /А. М. Богуш, Н. В. Гавриш; [за ред. А. М. Богуш] –К. : Вища школа, 2007. – 310 с.
2. Вашуленко М. С. Буквар : підруч. для 1 кл. загальноосвіт. навч. закл. / М. С. Вашуленко, О. В. Вашуленко. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2012. – 152 с.
3. Розвиток дрібної моторики рук / [упоряд. О. В. Власова; іл. О. В. Зеркалій]. – Х. : Вид. група «Основа», 2010. – 159 с.
4. Соколова В. В. Культура речи и культура общения / В. В. Соколова. – М. : «Просвещение», 1995. – 192 с.
5. Чумичева Р. М. Ценностно-смысловая модель детства как среда развития ребёнка / Р. М. Чумичева // Материалы II Междунар. науч.-практ. конф. [Электронный ресурс]. – Ставрополь, 2005. – Режим доступа: <http://revolution.allbest.ru/pedagogics>.
6. Що таке дрібна моторика та як її розвивати [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://doshkillya.ostriv.in.ua/publication/code-4505217a66013/list-1d0154f2327>.
7. Яловська О. О. Пальчики дошкольників: розвиваємо руку – розвиває мозок / О. О. Яловська. – Тернопіль: Мандрівець, 2011. – 228 с.
8. Янушко Е. А. Развитие мелкой моторики рук / Е. А. Янушко. – М. : Мозаика – синтез, 2007. – 310 с.

УДК 376.1-056.2646376.3-053.5]:81'36

Л. О. Козлова
вчитель-логопед НВК № 42

**ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ
ЗАСОБІВ ТА ПРИЙОМІВ
ПРИ ФОРМУВАННІ ТА КОРЕКЦІЇ
ГРАМАТИЧНОЇ БУДОВИ МОВИ У
ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО
ВІКУ ІЗ ЗНМ ІІІ РІВНЯ**

У статті висвітлені особливості використання спеціальних засобів та прийомів при формуванні та корекції граматичної будови мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення ІІІ рівня, розглянуто, як особливим чином організована мовленнєва діяльність дітей із ЗНМ, застосування комунікативного підходу, різноманітних форм та методів навчання (включаючи ігрові) сприяють активізації різноманітних мовленнєвих проявів у дітей, розвитку та удосконаленню граматично правильного мовлення.

В статті освітлені особливості використання спеціальних засобів і прийомів при формуванні і корекції граматичного строєння речі у дітей старшого дошкільного віку з загальним недорозвиненням мовлення ІІІ рівня, розкриті питання, як особливим чином організована речова діяльність дітей з ОНР, використання комунікативного підходу, різноманітних форм і методів навчання (включаючи ігрові) сприяють активізації різноманітних речевих проявів у дітей, розвитку та удосконаленню граматично правильною речі.

The article highlights the features of the use of special tools and techniques in the formation and structure of grammatical correction, speech in preschool children with general speech underdevelopment III level, disclosed matters as specially organized speech activity of children with general underdevelopment of speech, the use of the communicative approach, various forms and methods of training (including game) promote activation of various manifestations of speech in children, the development of the improvement that is grammatically correct speech.

Ключові слова: грамати́ка, морфоло́гія, синтаксис, словозміна, словотворення, загальне недорозвинення мовлення.

Ключевые слова: грамати́ка, морфоло́гія, синтаксис, словоизменение, словообразование, общее недоразвитие речи.

Keywords: grammar, morphology, syntax, inflection, word formation, the general underdevelopment of speech.

Актуальність. У дітей із ЗНМ у різній формі і у різному ступені проявляється порушення комунікативної здібності. Загальним для всіх дітей із тяжкими вадами мовлення є відсутність мотивації до спілкування, невміння орієнтуватися у ситуації взагалі або вузькоситуативно з допомогою дорослого, розлади поведінки, труднощі у контактах, підвищена емоційна стомлюваність. Це вимагає цілеспрямованого процесу оволодіння засобами спілкування і уміння їх застосовувати на практиці.

Важливим чинником становлення мовленнєвої особистості є формування граматичної компетентності. Наслідуючи зразки граматично правильною мовлення і вправляючись у власних висловлюваннях, дитина оволодіває граматичною будовою мови. Цей процес має велике значення, оскільки лише морфологічно і синтаксично оформлене мовлення може бути зрозумілим співрозмовнику і може слугувати для неї